

„TRAGEDIA CULTURII” ÎN EPOCA NOILOR MEDII¹

Andreea MIRONESCU

Academia Română, cercetător postdoctoral

Pledoaria pentru egalitatea de șanse în spațiul cultural european este, cel puțin în ultimele două decenii, una care se revendică de la sloganul incluziv al „unității în diversitate”, ca și de la principiile „democrației culturale”. În acest context, *cultura* este, adeseori, înțeleasă astăzi în sensul cel mai larg, așadar cuprinzând și contraculturile de diferite tipuri. Nu mai puțin, ascendentul tot mai pronunțat al culturii digitale față de cultura tradițională – echivalată cu o „cultură a cărții” și a arhivelor materiale – reprezintă în zilele noastre obiectul mai multor direcții de cercetare, precum *new media studies* și chiar *memory studies*.

Sunt acestea motive suficiente pentru a vorbi despre fragilitatea conceptului de „valoare culturală” în lumea contemporană? Este cazul să vorbim despre o nouă „tragedie a culturii”, după cea diagnosticată de filozoful german Georg Simmel la începutul secolului trecut?

În cunoscutul său eseu din 1902, *Sensul și tragedia culturii*, Georg Simmel constată ceea ce el numește caracterul „incomensurabil” al culturii obiective pentru omul modern, care, o dată cu epoca reproducerii mecanice și dezvoltarea fără precedent a presei, se vede înconjurat de o multitudine de elemente culturale cu o natură ambiguă. Aceste noi obiecte culturale nu sunt lipsite de importanță pentru individul modern, însă – observă Simmel – „în fondul cel mai adânc nici prea pline de importanță”, iar „ca masă au ceva copleșitor, deoarece el nu le poate asimila lăuntric pe toate, unul câte unul, dar nici nu le poate respinge pur și simplu, întrucât ele țin, ca potențial, de sfera evoluției sale culturale”². Plecând de aici, filozoful german identifică o „stare de excitație continuă” a omului în epoca modernă, provocată de „cunoașterea simplistă sau

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

² Georg Simmel, *Cultura filozofică: despre aventură, sexe și criza modernului*, traducere de Nicolae Stoian și Magdalena Popescu-Marin, Editura Humanitas, București, 1998, p. 233.

plăcerea pentru mii de lucruri pe care evoluția noastră nu le poate cuprinde în sine” și care, în consecință, rămân în „sufletul” individului ca „balast”³.

Tributar viziunii despre naturalizarea culturii, așa cum era aceasta înțeleasă în veacul al XIX-lea și la începutul celui următor, Georg Simmel atrage totuși atenția asupra unei situații care este invocată, în termeni asemănători, în primele decenii ale secolului nostru. În ciuda deosebirilor majore dintre cele două epoci istorice, este invocat în ambele cazuri sentimentul colectiv al unei inflații de obiecte ale culturii, care provin din sfere diferite și circulă prin medii diferite, percepute ca fiind în concurență unele cu altele. Preluând metafora lui Simmel, putem afirma că omul (tânărul) contemporan se găsește, din nou, într-o situație aproape „tragică”, pe care o putem defini și astăzi ca tensiune între starea de excitare continuă indusă de avalanșa obiectelor culturale și imposibilitatea internalizării lor.

Posibilitățile de arhivare, stocare și redare a noilor tehnologii digitale și, mai ales, posibilitatea restituirii unui număr din ce în ce mai mare de produse culturale din patrimoniul mondial depășesc astăzi în mod evident posibilitățile individului uman de a le internaliza. Iar re-definirea „tragediei culturii” în termenii secolului nostru trebuie să țină seama de faptul că dilema omului modern și postmodern privind selectarea și naturalizarea obiectelor culturale diverse care îl înconjoară devine și o dilemă a culturilor, confruntate la rândul lor cu democratizarea valorilor, dar și cu posibilitatea stocării și restituirii unui număr din ce în ce mare de „obiecte” din propriul patrimoniu. Tragedia culturii moderne, pe care o diagnostichează Simmel în 1902, devine, astfel, cu atât mai acută în lumea contemporană, obligând-o să examineze critic procesele de ierarhizare și canonizare a produselor culturale.

În special în ultimele două decenii, cercetători precum Jan și Aleida Assmann au lucrat pe marginea conceptului de *memorie culturală*, urmărind modul în care societățile își selectează și își prezervă propriul trecut, printr-un proces care implică selecția unor conținuturi considerate vitale pentru statuarea și perpetuarea identității unei comunități, conținuturi reactualizate continuu la nivel colectiv prin forme simbolice de comemorare/ rememorare. „Numărul restrâns de texte, locuri, persoane, artefacte, mituri cu funcție atât normativă cât și formativă, care sunt destinate să circule și să fie actualizate în moduri mereu reînnoite”⁴ – așa cum definește Aleida Assmann canonul în studiul său *Canon and Archive* – este fixat de instituțiile memoriei culturale: arhive, muzee, biblioteci, instituții de învățământ, memoriale și locuri patrimoniale. Dincolo de aceste instituții care asigură perpetuarea memoriei colective și codificarea ei la nivel

³ *Idem*, p. 236.

⁴ Aleida Assmann, „Canon and Archive”, in *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*, Cambridge University Press, 2013.

cultural – instituții care, prin natura lor, se află sub controlul puterii oficiale, fie această una democratică sau totalitară – memoria identitară este activă și în sferele culturii cotidiene, ca și în formele artistice marginale sau populare, teritorii ocolite în procesul de formalizare și instituționalizare a conținutului cultural considerat relevant pentru o societate.

Ce se întâmplă însă cu aceste conținuturi colective (căci reprezentative pentru o colectivitate, fie aceasta și minoritară), care nu ajung să fie sancționate ca „valori culturale”? Aleida și Jan Assmann nu uită să ne atenționeze că, dincolo de canon, care este rezultatul unui efort de memorie colectivă, susținut prin instituții specializate, se întinde teritoriul relicvelor culturale, păstrate sub forma *archivei*⁵. Între aceste două „zone”, observă Aleida Assmann, își are locul tensiunea între „contractarea memoriei” și „expandarea” ei⁶. De altfel, într-un alt studiu de notorietate intitulat *Was sind kulturelle Texte?*, Aleida Assmann atrage atenția că nu există un set de caracteristici generice pentru „textele culturale” – sau, prin extensie, pentru „obiectele” culturale. Un text (literar) devine relevant pentru memoria culturală în urma unui „act decizional” al comunității interpretative, care impune, în timp, un anumit uz al lecturii, cu un caracter ritualizat, strict, și nu interpretativ, liber.

În încheiere, aș vrea să subliniez că drumul de la *colectiv* la *cultural*, nu este unul cu un singur sens. Formalizarea și instituționalizarea unor anumite conținuturi culturale, cu alte cuvinte sancționarea ca valori și naturalizarea lor este un proces colectiv firesc, însă în urma lui nu rezultă valori imuabile. Este, de aceea, o datorie a vremii în care trăim să investigăm articulațiile memoriei culturale la diferite nivele, asigurând astfel și acea „priză la real” de care studiile umaniste, îndreptate prin tradiție către „venerarea” obiectului lor de studiu, au atâta nevoie.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*